

Дарко Танасковић

Универзитет у Београду, Филолошки факултет

КА ФЕНОМЕНОЛОГИЈИ ЦИХАДИЗМА

Сажетак

Аутор у овом раду објашњава феномене исламског света, који се налазе у позадини догађаја који су обично у фокусу глобалне јавности. Тако, иза насилне експанзије милитантног исламизма оличеног у лику Исламске државе, налази се дубља идеологија цихадизма, светог рата у исламу. Аутор појашњава настанак, историјску генезу исламизма, те објашњава које гране ислама (религијске и политичке) прихватају, промовишу и делују у складу са овом идејом. У том смислу, нарочита пажња се посвећује вахабизму као огранку ислама. Најзад, аутор се осврће и на Балкан, односно на потенцијалну опасност цихадизма по ионако подељено и турсно Балканско полуострво.

Кључне речи: *ислам, исламизам, цихад, цихадизам, вахабизам.*

Међу различитим терминима којима су се од Исламске револуције у Ирану (1979) ван исламског света с мање или више оправдања и успеха означавали поједини феномени и аспекти повезани с процесима у исламу и у муслиманским земљама, *чихадизам* је сразмерно нов, али је већ освојио подручја медијског, публицистичког, па и научног дискурса. За разлику од неких других, скованих *ad hoc* и без довољно основе и стварног познавања појмовног садржаја који се њима желео исказати, рекло би се да је увођење назива цихадизам оправдано. У односу на појмове/термине као што су (исламски) фундаментализам, (исламски) реформизам и исламизам, да поменемо само оне најважније,¹⁾ назив цихадизам указује на идеолошки програм и политичко-војно-терористичку праксу за које су кључни револуционарно поимање, апсолутизовање и опе-

1) Танасковић, "Алах као Молох? Суочавање с исламом као концептуални изазов", *Ислам: догма и живот*, Београд, 2010, стр. 237-262.

рационализација класичног исламског института *џихада*,²⁾ на трагу концепција теоретичара радикалног сунитског исламизма Абулала ал-Мавдудија (1903-1973) и Сејида Кутба (1906-1966). Индопакистанац ал-Мавдуди је наговестио, а Египћанин Кутб разрадио и заокружио политичку доктрину у чијем срцу је хипостазирање свеопштег џихада, светог ослободилачког рата, којим прво исламски свет, срамно срозан на степен *џахилије*, преисламског периода непознавања истине о Једном Богу, а затим и читаво човечанство, треба избавити из “грешне заблуделости” у непослушности Алаху и оглушења о његову вољу.³⁾ Већи број екстремистичких и терористичких организација у исламском свету прозвао се “џихадима” (“Исламски џихад” у Египту, Палестини, Тунису...), чиме је овај назив практично повезан с исламистичким тероризмом, иако се Кутбова субверзивна доктрина с њим не може изједначавати. У верскоправном (мезхебском) погледу, џихадизам је изданак вахабизма, фундаменталистичког правца у исламу који је у XVIII веку на Арабијском полуострву засновао проповедник Мухамед Ибн Абдулвахаб (1720-1792), а који је оснивач бедуинске саудијске владарске куће Мухамед Ибн Сауд прихватио као званични облик исповедања ислама у својој држави, будућој краљевини Саудијској Арабији, што је вахабизам трајно остао. У дубљем дијахронијском догматском извођењу, вахабизам се ослања на неоханбалитску, изразито “политикоцентричну” и пуританску школу мишљења Ибн Тајмије, теолога из XIII/XIV века, чија интерпретација вере не припада средишњој, традиционалној струји тумачења и друштвеног актуализовања ислама. Није без значаја напоменути да је Ибн Тајмија живео и деловао у време велике кризе исламског света, потресаног унутрашњим сукобима и озбиљно угроженог монголском најездом, у чему неки виде аналогију с епохом настанка вахабизма, а и с потоњим модерним, нашим добом.

Следбеници осталих сунитских верскоправних школа, а и шиити, вахабитима замерају читав низ огрешења о традиционалне теолошке поставке о којима, иначе, постоји широка сагласност међу правоверним муслиманима. Поред извесне склоности ка антропоморфизму у представљању Бога, недовољног поштовања посланика Мухамеда и, нарочито, чланова његове породице, посебно првог шиитског имама Алија, нетрпељивости према суфизму (исламској мистици) и недопустиво селективног вредновања хадиса, као другог основног извора ислама, те одбацивања разум-

2) О џихаду уопште, вид. Б. Д. Гроздић, *Војна етика*, Београд, 2009, стр. 222-231.

3) Вид. М. Zampanini, К. Mezran, *Arcipelago Islam. Tradizione, riforma e militanza in eta contemporanea*, Bari, 2007, pp. 50-67.

ског одлучивања и дијалога, за заузимање екстремистичког става према друштвеном окружењу кључна је догма о томе да међу свим муслиманима постоји само једна одабрана скупина која ће бити спасена, док су све остале у заблуди, па ће зато Алаховом вољом пропасти. Вахабити, наравно, себе сматрају том заједницом која је једина на правом путу, што им је и најјачи аргумент у застрашивању и позивању недовољно образованих и колебљивих верника да им приступе. Учење о јединој заједници која ће избећи пакао вахабити заснивају на једном непоузданом хадису, у коме се, поред осталог, каже: “мој ће се уммет /заједница/ поделити на седамдесет и три скупине – све ће у Ватру осим једне, оне која је на ономе на чему сам ја данас и моји другови”⁴⁾. На основу овог извештаја, чија се веродостојност углавном оспорава, вахабити, иако у јасној мањини, с једне стране, плаше просте вернике Паклом, ако им се не прикључе, док с друге све остале верскоправне школе и њихове следбенике проглашавају вероодступницима и систематски прогоне. О шиитима да и не говоримо. Из оваквог става логично произлази и уздизање цихада на пиједестал основне муслиманске колективне и појединачне обавезе која је, наводно, дуго била занемаривана, што је сасвим у складу са савременим револуционарним фундаментализмом Сејида Кутба и његових настављача. Цихадисти су, према томе, вахабити који своју главну мисију виде у вођењу перманентног цихада против свакога ко не дели њихов поглед на свет, био он муслиман или немуслиман, у циљу васпостављања халифата с идеалним (наравно по њиховом укусу) исламским поретком, док је крајња мета исламизовање целе планете. Сматрају да су им на том светом путу сва средства дозвољена.⁵⁾

Код нас се, поред облика вахабизам/вахобије, у јавности, медијима и у стручној литератури користи и варијанта вехабије/вехабизам, што је облик одомаћен у наших муслимана. Оба облика су прихватљива, али се ваља доследно опредељивати за један или други.⁶⁾ Термин цихадизам уведен је, поред медијске сфере, и у литературу о тероризму⁷⁾ и, с обзиром на најновији развој догађаја на Блиском истоку, постаје све актуалнији, као и природа и суштина појаве која се њиме означава. Потребно јој је, стога, озбиљно и интердисциплинарно научно-

4) Хадис је наведен у Ибн Ахмедовој збирци *Муснад*, II, бр. 332.

5) Вид. Р. Гафиновић, *Тероризам у политичкој и правној теорији*, Београд, 2011, стр. 117.

6) О вахабизму уопште и на Балкану вид. поуздану и приступачну студију Оливера Потезице, *Вехабије између истине и предрасуда*, Београд, 2007.

7) Вид. нпр. Драган Симеуновић, *Тероризам*, Београд, 2009.

страживачки приступити, подједнако уважавајући и комбинујући теоријски и примењени план сагледавања. Јер, реч је о вишеструко индикативном феномену, с актуално и перспективно далекосежним локалним, регионалним и глобалним импликацијама. Потпуно разумевање стања и процеса у међународним односима више није могуће без адекватног сазнајног уклапања цихадизма и његових протагониста у ту компликовану и променљиву слагалицу.

*

Неслућени војни успеси, заузимање пространих области Ирака и Сирије, као и фанатична суровост бораца “Исламске државе” (ИД, ИДИЛ, ИСИС), у почетку познате под именом “Исламска држава Ирака и Шама,⁸⁾ унела је нову узнемирујућу димензију у бурна збивања на Блиском истоку, а кад су милионима гледалаца широм света, после масакра хиљада језида и других “кривоверника”, приуштени призори бруталних егзекуција америчких и других западних новинара и талаца, зазвонило се на узбуну. Чак је и на последњем самиту НАТО-а у Велсу успостављање снага за брза дејства, уз наводну обновљену руску претњу, образложено потребом одбране од нове терористичке пошасте коју на Блиском истоку представља Исламска држава, намерна да постане једини потпуно правоверни халифат, с мисијом бескомпромисне обнове чисте исламске вере из времена посланика Мухамеда и његове државе у Медини. Феномен Исламске државе и њеног муњевитог напредовања кроз Ирак, а делимично и Сирију, изненадио је и озбиљне познаваоце блискоисточних прилика и исламологе, тако да је, поред војне и политичке, настала и права пометња у изношењу различитих објашњења једне одиста спектакуларне појаве која се наизглед родила ни из чега. А није баш сасвим тако, иако ваља признати да су нагли узлет и налет ових вахабистичких цихадиста одиста дошли као неочекивана пустињска олуја, премда поодавно наговештена оним што је у почетку, сасвим неадекватно, по аналогiji с преокретима у Источној Европи из деведесетих година прошлог века, названо “арапским пролећем”. Уосталом, и сâм ислам је почетком седмог века наше ере Византинцима и Персијанцима морао изгледати као несхватљиво и претеће чудо излетело из цивилизацијске празнине Арабијског полуострва. А пустиња уме да чува своје тајне, поготово ако нико у њу не залази... С обзиром на

8) Велике Сирије, односно “Леванта”, како је преведено, вид. Мирјана Касаповић, “Што је Левант?”, *Политичке анализе*, 5, 19, 2014, стр. 54-57.

висок степен само(за)довољности западноцентричног погледа на свет, који држи да је неминовно глобализовање вредности на којима почива оно што се представља и доживљава као модел једине изгледне будућности васцелог човечанства, с пиједестала ароганције праћене неспремношћу да се разуме, а још мање да се истински уважи друго и другачије, не може се ни очекивати располагање одговарајућим аналитичким инструментаријумом за суочавање с толико страним феноменом као што је Исламска држава. Нуђена су и нуде се разна политиколошка, социолошка, религиолошка и ина тумачења ове опасне појаве, од којих су многа делимично тачна, али су, укупно узевши, засад сва недовољна и непотпуна. Ни потписник ових редова нема, наравно, претензију да пружи целовито и задовољавајуће објашњење околности и разлога који су довели до појаве Исламске државе, као ни њене природе и, нарочито, домашаја. Намера му је само да укаже на две категоријалне равни које су, како изгледа, досад у разматрању феномена Исламске државе биле ван поља усредсређене аналитичке пажње, иако су ту и тамо помињане. Једна је најопштија, условно речено глобално структурална и теоријска, а друга везана за специфичну (историјску) географију и религијско-политичку прошлост и садашњост простора који је изворни друштвени и духовни завичај Исламске државе.

На општем плану тумачења од суштинске сазнајне помоћи може бити објашњење природе савременог (исламистичког) тероризма које је после напада на Америку 11. септембра 2001. заокружено саопштио француски мислилац Жан Бодријар.⁹⁾ Бодијарови луцидни ставови привукли су велику пажњу теоретичара и стручњака, али су, нажалост, из разумљивих идеолошких разлога, систематски превиђани у оним круговима носилаца светске моћи, првенствено на Западу, који су својим деловањем пресудно и допринели стварању плодног тла за буђење и бујање исламистичког екстремизма и тероризма, који су у одређеним приликама радикалне исламисте, без обзира на супротну реторику, објективно узимали за привремене савезнике, а затим против њих проглашавали и водили “тотални рат”. Уз нужно поједностављивање његове разрађене теореме, за Бодријара је исламистички тероризам плод структуралне и системске нужности и производ актуалног тренда глобализације која никако није стварно универзалистичка, већ је, цивилизацијски посматрано, вестернизација, па у доброј мери и американизација. То је савремени израз тежњи којих је у историји периодично увек било, настојања да се империјално потчини цео (у датом времену познати и доступни) свет и да му се намет-

9) Вид. Жан Бодријар, *Дух тероризма*, Београд, 2007.

не један образац уређивања свих људских ствари. Ниједан у својој намени није до краја успео, а садашњи глобализацијски је, с обзиром на читав низ својстава, моћна средства којима се служи и комуникацијско-пропагандне могућности којима располаже, досад најуспешнији, а и најамбициознији. Пошто се глобални систем од кад је света и века органски противи свођењу на једнообразност и укидању своје изворне разноликости, а како је актуална глобализација озбиљно запретила да би могла и успети, она је, будући колосална аномалија и перверзно синдромско стање светског организма, почела да лучи антитета против којих нема ефикасних начина самоодбране. Да се глобализација, којим случајем, спроводи на основу исламског система вредности, терористичка антитета вероватно не би била исламистичка него хришћанска. “Моћ је саучесник сопственог уништења”, писао је у “Монду”, новембра 2001, Жан Бодријар, и објашњавао: “Кад су се урушиле две њујоршке куле, могло се осетити као да самоубиством одговарају на самоубиство камиказа. Речено је да Бог не може сам себи објавити рат. Е, па изгледа да може. Запад, у свом боголиком положају (божанске моћи и апсолутног моралног легитимитета) постаје суицидаран и сам себи објављује рат”. Цивилизација која је комерцијализовала и саму смрт (оних других, наравно) у интересу свог светског пројекта неспособна је да се суочи с људима који су помирили са смрћу, а њиховим чином и с неукалкулисаним властитим умирањем. Невестан природе своје болести, сматрајући је врлином, болесник који шири заразу немоћан је пред антителима која његов организам спонтано генерише и лучи, а која на подједнако страшан начин несвесно штите поредак света, силом и смрћу бранећи право на своју истину, укидајући је при томе свима другима. Опаки зачарани круг из кога је тешко сагледати излаз! Исламска држава, са свим својим страхотама, у крајњој линији је неизбежни, закономерни производ настојања да се на све могуће начине целом свету наметне један модел живота и једна неприкосновена воља. Ова се констатација може учинити претерано уопштена и апстрактна или, пак, у координатама идеолошког мишљења, антиглобализацијски, па и антиамерички тенденциозна. Биће довољно проверити је поштенom и непристрасном анализом конкретних појава и збивања у узајамном узрочно-последичном односу, па се уверити да није тако.

Предложимо једно такво конкретно, чињенично преиспитивање у равни завичајног простора Исламске државе. На Западу су се у новије време чула ауторитативна званична упозорења да Исламска држава и њене отворене претње представљају реалну опасност по слободни свет и да том изазову треба одлучно одгово-

рити, а амерички председник Барак Обама је обећао нацији да ће САД уништити ову беспримерно сурову злочиначку организацију. Не може се оспорити да су исламистички екстремисти у стању да изврше терористичке нападе на западне циљеве, поготово у ситуацији кад је јасно да су се екстремне вахабистичке ћелије запатиле и на балканском европском тлу. Ипак, ваља поклонити пажњу још увек сразмерно малобројним гласовима који указују на то да Западу нека непосредна опасност од Исламске државе у ширем смислу не прети, али да би на мети могла бити Саудијска Арабија, односно њен вахабистички режим, за који се одавно везује извоз те варијанте ислама по свету и подршка радикалним сунитским покретима и организацијама на Блиском истоку и преко његових међа. На то је, рецимо, аргументовано упозорио саудијски аналитичар Фуад Ибрахим, а тему је шире разрадио политиколог Аластреир Крук. Откуд сад опасност од вахабитске Исламске државе по вахабитску Саудијску Арабију? Следећи Бодријара, логично је одговорити: Зато што је саудијска владарска кућа, чуварка светих градова Меке и Медине, као савезник Запада, извођач радова у великом пројекту глобализације, док на другом колосеку свој модел конзервативног (и конзервирајућег), самозаштитног вахабизма извози у арапски и исламски свет. Са становишта изворног, пуританског вахабизма који је у XVIII веку осмислио и проповедао Мухамед ибн Абдул-вахаб, а бедуински вођа Ибн Сауд на њему засновао државу и династију, овакво реалполитички мотивисано “разводњавање” мисије враћања чистој вери није прихватљиво. Из сличних разлога су се најрадикалнија хахабистичка “браћа” 1920. године побунила и против прагматичног британског савезника емира Абдулазиза, који је њихов устанак угушио у крви, да би 1979. Џухајман ал-Утајби са својим фанатичним присталицама заузео чак и саму Велику Цамију у Меки, озбиљно нарушивши оно што је француски исламолог Жил Кепел назвао “нафтном бонацом”, на којој је лагодно, и лицемерно, плутало саудијско краљевство. Данас се емир Абу Омар ал-Багдади, загонетни поглавар Исламске државе, враћа осамнаестовековним идејама и реторици Мухамеда ибн Абдувахаба. Према тој цихадистичкој концепцији, да се буде добар муслиман није довољно покоравати се Алаху и извршавати све верске дужности, већ се и активно супротстављати свим другим видовима и облицима веровања, враћати на прави пут њихове следбенике или их, ако се успротиве, убијати, а жене и децу им обешчашћивати и заробљавати, као легитимни плен бораца на Алаховој стази. Оштрица мисије вахабистичког цихадизма схваћеног на начин припадника Исламске државе неминовно ће се, пре или касније, усмерити и на “заблу-

дели” режим саудијске владарске куће, па је више него схватљива растућа забринутост у Ријад. Уосталом, ал-Багдади је већ најавио дејства на саудијској територији. Добри су били сунитски фанатици док су се борили против Башара ал-Асада и разрачунавали се с ирачким шиитима, штићеницима омрзнутог ривала Ирана. Али, не би ли њихов свети циљ могао бити стављање Меке и Медине под власт и заштиту халифата који желе да успоставе? Саудијски пројекат је тако све време у недрима носио завет изворног вахабизма као клицу сопствене пропасти. У колоплетима реалне политике, грамзиви владари из Саудијске куће нису о томе ни хтели, а ни могли довољно да воде рачуна, па су, ушкопивши и династијски инструментализујући вахабизам, шуровали с “великом сотоном” на Западу. Њихови британски и амерички партнери у свему су видели само корисну страну саудијског опортунизма, занемарујући корене и дубинску природу идеологије на којој је Краљевина била успостављена. У једном недавном испитивању јавног мњења наводно је 92 % саудијских испитаника оценило да Исламска држава делује у складу с исламским вредностима и шеријатским прописима! Ако Исламска држава успе да политички валоризује такво расположење, на Блиском истоку ништа више неће бити као пре. О томе је пре разарања Афганистана, рушења Садама Хусеина и Муамера Гадафија, а “отписивања” Башара ал-Асада требало размишљати у Вашингтону, Лондону, Паризу... А није се размишљало или се погрешно размишљало. Има мишљења и да се намерно “погрешно” размишљало. Како било да било, сад је касно. Опака антитета су створена и немогуће их је коначно сузбити. Поготово ако се упорно наставља с политиком која их је, у крајњој линији, произвела.¹⁰⁾

*

Дихадистичка антитета проширила су се и на Балкан, из чијих муслиманских заједница се све учесталије и бројније регрутују борци на Алаховом путу за блискоисточна ратишта. Код оних који исламској проблематици у региону прилазе статички, на основу стања и критеријума из југословенског раздобља, кад је важила општа процена о сразмерној умерености и секуларизованости муслимана на овим просторима, умножавање извештаја о “подвизима” дихадиста из Босне и Херцеговине, Рашке области/Санџака и с Косова и Метохије, изазива неверицу и збуњеност. Откуда одједном такав екстремизам? С друге стране, поједини политиколози дог-

10) Вид. Богдан Вукосављевић, *Global Terrorism*, Љубљана, 2006, pp. 149-150.

матских склоности, у складу с есенцијалистичким приступу исламу (и религији уопште), а неретко и с недовољно знања, полазећи од актуалног стања и тенденција, изводе, и намећу, поједностављене закључке о томе да су “сви муслимани исти”, да су Бошњаци и Албанци раније, у условима секуларног социјализма и званичног “научног атеизма” само примењивали *кетман*, својеврсну социјалну мимикрију, а да су им исламизација друштва и стварање исламске државе одувек били циљ, чему се данас, у измењеним околностима, посвећују на отворен, милитантан, па и цихадистички начин. Обе ове поједностављене мисаоне схеме воде на погрешан пут закључивања и не доприносе истинском разумевању феномена савремене политизације ислама на Балкану. Прва експланаторна матрица је неизбежно сазнајно јалова, јер превиђа укупну друштвену, политичку и религијску динамику својствену бившем југословенском простору, па и региону у ширем смислу, почевши од слома комунизма/реалног социјализма, па кроз целу југословенску кризу, сукобе, ратове и деловање ванбалканских чинилаца, до битно измењене политичке карте овог дела Југоисточне Европе. Без могућности да се на овом месту улази у свеобухватније и исцрпније разматрање те бурне динамике које је, уосталом, добро позната, ваља истаћи да је једна од њених последица и општа религијска радикализација, и то не само унутар муслиманских заједница, али, из више разлога, нарочито изражена у тим заједницама, уз специфичну флукутирајућу спрегу с национализмом, што је од случаја до случаја и од времена до времена попримало различите појавне облике и променљиве нагласке. Укратко, социопсихолошки и религијски посматрано, уз одређено нужно уопштавање, у сваком озбиљном и објективном сагледавању, разумевању и тумачењу актуалног тренутка ислама на Балкану мора се поћи од тога да се овдашњи муслимани на крају прве деценије трећег миленијума у просеку битно разликују од муслимана с краја осамдесетих година прошлог века. Они су данас неупоредиво верски самосвеснији, ислам у њиховој идентитетској самоспознаји игра битнију улогу него раније, а погледи на свет, друштвени односи и ставови према иновернима су им знатно радикалнији и искључивији. Погрешно је, међутим, на темељу такве садашње слике ретроактивно и неисторијчно ревидирати раније судове о томе да су све до преокрета који је започео крајем осамдесетих година минулог столећа муслимани на бившем југословенском простору, укупно узевши, били умеренији и религији, поготово у њеној идеолошко-политичкој димензији, просечно мање привржени грађани. И тада је, наравно, било појединаца и група које су ислам доживљавали и настојали да

примене као платформу за (опозиционо) политичко деловање, али су они реално били у мањини, потиснути на маргине, а повремено и у оштром сукобу с државом званично утемељеном на вредностима социјализма и братства и јединства “југословенских народа и народности”. Тврдити да није било тако и да су муслимани увек и свуда исти значи изневеравати историјску истину и приклањати се животном и научно неодрживом ставу о постојању некаквог универзалног *хомо исламицус*-а, што никако не значи да свим муслиманима, ако су муслимани, нису својствене неке заједничке одлике, укључујући и један специфичан, условно речено “ендемски” политички рефлекс који произлази из особеног, изворног односа ислама према држави. Задатак научно утемељеног, на чињеницама заснованог и идеолошки неооптерећеног изучавања савременог ислама на Балкану морао би бити управо у томе да се предочи и протумачи пут којим се од релативно умереног већинског ислама на бившем југословенском простору стигло до стварања вредносног, социјалног и духовног амбијента који погодује укорењивању и ширењу раније тешко замисливог дихадизма међу Бошњацима и Албанцима. Премда су таква озбиљна истраживања тек у повоју, може се већ сада указати на неке прелиминарне аналитичке премисе. Ми ћемо се, овом приликом, задржати на двома, по нашем мишљењу кардиналним за успостављање изгледног концептуалног оквира за разумевање друштвене, догматске, политичке и људске природе набујалог балканског „дихадизма“.

Прва претпоставка односи се на друштвене услове који су, уз увоз радикалних елемената и финансијско-организациону подршку центара међународног исламизма, првенствено с Блиског истока, били одлучујући чинилац у стварању климе погодне за оснивање дихадистичких ћелија, њихово омасовљење и територијализацију. Почевши од првих наговештаја југословенске кризе, праћене продубљивањем националних подела, променом друштвене улоге религије и статуса цркава и верских заједница, спрегом верског и националног у дефинисању политичких програма и учвршћивању супротстављених фронтова, селективним мешањем иностраних чинилаца у конфликтну динамику на бившем југословенском простору и отвореним ратним сукобима кроз које се уобличио измењена политичка географија овог региона, читав систем вредности на којем је више деценија почивало југословенско друштво и федерална држава нагло се урушио. Економско уназађивање и опште сиромашење који су се протегли и интензивирали кроз цео “постконфликтни” транзицијски период, све до данас, уз потпуну идејну пометњу и пропагандно репродуковање сукобље-

них “истина” о природи ментално, а делом и физички неокончаних међунационалних и међуконфесионалних сукоба, кроз медијске канале и образовне системе, произвели су поремећено и нестабилно социопсихолошко стање које изразито погодује манипулисању и лаком прихватању једноставних “спасоносних” решења. У логици је таквих решења да се узроци сопствене несреће, пораза и незадовољстава траже у другима, док се заједница којој се припада сматра једином исправном и безгрешном. Ако се приврженост тој “изабраној” заједници још и финансијски стимулише, што је у случају екстремног вахабизма и цихадизма осведочена пракса, није тешко схватити његову само привидно парадоксалну привлачност за фрустриране младе балканске муслимане на почетку XXI века. Јер, као што смо видели, за вахабизам, а посебно његову цихадистичку варијанту, карактеристични су управо такви самопрокламовани ексклузивизам и изопачени елитизам који код вишеструко инфериорних храни осећање супериорности. Укратко, ма колико може деловати као непревладани рефлекс марксистоидне социологије из неких прошлих времена, па самим тим и недовољно научно у (пост)модернистичком смислу, баш научно би промашено, па и неодговорно било разлоге за исламистичку радикализацију и за појаву цихадизма на бившем југословенском простору тражити превасходно ван друштвене, политичке и економске реалности тога простора, као да је реч о искључиво увезеном феномену и регионалном одразу светских кретања и процеса, мада свакако јесте и то. Све док се друштвене и политичке прилике у државама насталим на развалинама Југославије у сваком погледу довољно не стабилизују, а сукоби, како они у стварности тако и они у главама, укључујући и мисаоне хабитусе тзв. политичких елита, не доведу до исхода којима ће, како је једном здрав компромис дефинисао Хенри Кисинџер, сви бити подједнако незадовољни, цихадизам ће, као уосталом и сваки други екстремизам, на некадашњем југословенском тлу наилазити на издашан хумус.

Други аспект о коме у суочавању с феноменом балканског цихадизма треба доследно водити рачуна јесте његова специфична догматска природа, о којој је у уводном делу овог разматрања већ било речи. Често се, наиме, може чути и прочитати да је склоност вахабизму и цихадизму код млађих нараштаја балканских муслимана, поред осталог, и учинак њиховог наводно темељнијег исламског образовања, поготово код духовних вођа и проповедника, хатиба и ваиза, који су се већином школовали на муслиманским училиштима у исламском свету. Ствар је, заправо, обрнута. Најмилитантнији цихадисти су, заправо, исламски неупоредиво скромни-

је образовани од улеме реформистичког кова која се раније махом образовала на престижном каирском универзитету Ал-Азхар и на високим верским школама ширем исламског света у којима су наставни програми следили онај азхарски. Већину богословски образованих муслимана и верских службеника у бившој Југославији све до осамдесетих година прошлог века чинили су интелектуалци азхарског профила. Њима је вахабистички догматски редуccionизам био изразито стран, штавише доктринално неприхватљив. “Камо среће да нас својом теоријом ислама могу продуктивно увести у савремени свет, ми бисмо их раширених руку дочекали, Наравно, за такав потхват они немају интелектуалне снаге, нити памети, а још мање мудрости”, писао је још 2006. године у сарајевском *Ослобођењу* професор тамошњег Исламског теолошког факултета Аднан Силајџић. Велико и дубоко познавање исламских знаности не само да није одлика вахабиста и цихадиста, већ их њихова недоученост, у очима свих других теолошких и верскоправних школа (мезхеба) у исламу, духовно и догматски озбиљно дискредитује. Треба, међутим, схватити да је рудиментарна једноставност њихових мотивацијских и мобилизацијских по(р)ука, са становишта циља за који се залажу и за који настоје да загреју што више својих истоверника, нарочито оних млађих, суштински предност, а никако хендикеп. Ако се пажљивије слушају проповеди вахабистичких првака, попут Нусрета Имамовића, Билала Боснића, Сеада Исламовића, Сафета Кудузовића, Мирсада Омеровића и сличних, стиче се уверљив утисак о њиховој оскудној мисаоној подлози и крајње проблематичној, па и произвољној и импровизаторској инструментализацији појединих елемената из извора ислама, *Курана* и хади-са, односно формативне и нормативне Мухамедове традиције. У погледу богословске основаности и разуђености, те проповеди су отприлике у односу у којем су стајали приручници с кратких стаљинистичких курсева болшевизма према списима младог Маркса или према *Капиталу*. Оваква концептуална једноставност, аргументацијска једнослојност и стереотипна репетитивност нису, међутим, слабост, већ снага вахабистичке пропаганде, срачунате на “испирање мозга” својих исламски, и не само исламски, полуобразованих и необразованих следбеника. Да би се убијало и гинуло у име ислама није неопходно поседовати темељна и богата религијска знања. Она, штавише, могу бити само сметња и препрека за такву драстичну одлуку и фанатично цихадистичко опредељење. У основи цихадистичке слике света почива архетипска дуалистичка, манихејска дихотомија добро – зло, светлост – тама, ми – они, при чему су за вахабите и цихадисте грешни, заблудели и зли сви

“они” који нису ми. Ваља такође нагласити да муслимански апологетски дискурс невахабита и антивахабита, усмерен ка међународном јавном мњењу, оперише, као кључним аргументом, ставом да је у овом случају реч о погрешној и искривљеној интерпретацији и накарадној примени ислама, тако да се вахабистичка и цихадистичка непочинства не могу приписати исламу као таквом. Иако је то на одређеном контрастивном нивоу сагледавања тачно, вахабизам и цихадизам није могуће одвојити од глобалне реалности савременог ислама, као један значајан вид његовог епохалног актуализовања и испољавања. То би отприлике било као кад би се из историјске и моралне хипотеке западног хришћанства изместило и избрисало крсташко разарање Константинопоља 1204. године, иако оно сигурно није било у духу јеванђељских порука Христовог наука. Иначе, појава да верски најмање образовани следбеници неке религије овоземаљски највише учине за њено ширење није нека новина нити непознаница. У арапско-исламским срединама се још од средњег века могло чути да су међу муслиманима најслабији верници становници пустиње, бедуини, иако су управо површно исламизовани бедуински ратници током VII и VIII века н.е. својим сабљама и копљима границе ислама проширили до неслућених даљина. Обједињени идејом о служењу Алаховој истини, они су ујединили своје партикуларне племенске енергије и, наставивши с ратовањем ради стицања плена и славе, само се окренули против свих оних за које им је објашњено да су, као безверници и кривоверници, заслужили казну и привођење, милом или силом, тој јединој и спасоносној истини. Између тих бедуина и данашњих цихадиста нема суштинске разлике, у чему њихови предводници и виде прави пут враћања на вредности изворног ислама, укључујући и ревивалистички идеал обнове првобитне Мухамедове општине/државе из Медине у виду правоверног халифата. Не би, дакле, требало с чуђењем прилазити томе што исламски скромно образовани млади људи, па чак и неки сразмерно добро образовани хришћани са Запада, лако прихватају крајње поједностављене поруке вахабизма и цихадизма. Јер, они махом не траже утеху у познавању ислама као велике светске религије и богате цивилизације или утапању у боготражитељску суфијску медитацију, већ жуде за преким путем до радикалне алтернативе свему ономе што у владајућем светском и локалном поретку сматрају негативним, насилним, отуђујућим и, стога, неприхватљивим. А вахабизам и цихадизам, као жестока, а подједнако тоталитарна и искључива реакција на тоталитарност и искључивост агресивне глобализације пружају им такву идеологију “без остатка”. Није, дакле, нимало

чудно то што цихадистички зов наилази на спреман одзив у једној, хантингтоновски речено, историјски и етноконфесионално сложенеј рубној зони данас интензивираниог међуцивилизацијског трења и варницења, као што је Балкан. Уосталом, није ли недавно једно широко постављено истраживање светског јавног мњења показало да је подршка коју цихадисти Исламске државе уживају међу корисницима друштвених мрежа на арапском језику у Белгији, Великој Британији, Француској и САД већа него код корисника у Сирији и Ираку.¹¹⁾ Феномен је дефинитивно глобалних размера.

Да закључимо констатацијом из подстицајне књиге италијанског исламолога алжирског порекла Фуада Халеда Алама *Мој комшија цихадиста*: “Данашњи контекст јесте контекст мондијализованог ислама, глобалног ислама који превазилази старе географске границе и, разбијајући га, докида стари однос између територијалности и идентитета, најављујући крај нација. Кад ИСИС говори о светском халифату, подразумева да цео свет, мало по мало, треба да дође под власт ислама. Јасно је, дакле, да је ова хегемонистичка воља претпоставка за један нови вид тоталитаризма, тоталитаризам трећег типа, баш зато што се одвија унутар глобализације”.¹²⁾ После Бин Ладенове децентрализоване терористичке мреже ал-Каиде, посвећене интернационалном насиљу у име визије светског халифата, Исламска држава остварује један нови квалитет – она тај светски халифат почиње да територијализује, што је чини неодољиво привлачном за све незадовољнике којима, из ових или оних разлога, државнонационални секуларни “халифат”, у коме су принуђени да живе, до неподношљивости није по вољи. А таквих је, како изгледа, све више и више. Посвуда, па и на Балкану.

ЛИТЕРАТУРА

- Allam, Kh. F., *Il jihadista della porta accanto*, Milano, 2014.
Бодријар, Жан, *Дух тероризма*, Београд, 2007.
Вукосављевић, Богдан, *Global Terrorism*, Љубљана, 2006.
Гаћиновић, Р., *Тероризам у политичкој и правној теорији*, Београд, 2011.
Гроздић, Б. Д., *Војна етика*, Београд, 2009.
Zampanini, M., Mezran K., *Arcipelago Islam. Tradizione, riforma e militanza in eta contemporanea*, Bari, 2007.
Касаповић, Мирјана, “Што је Левант?”, *Политичке анализе*, 5, 19, 2014.
Потежица Оливер, *Вехабије између истине и предрасуда*, Београд, 2007.

11) The Guardian, 20.11.2014.

12) Kh. F. Allam, *Il jihadista della porta accanto*, Milano, 2014, p. 11.

Симеуновић, Драган, *Тероризам*, Београд, 2009.

Танасковић, Дарко, “Алах као Молох? Суочавање с исламом као концептуални изазов”, *Ислам: догма и живот*, Београд, 2010.

The Guardian, 20.11.2014.

Darko Tanaskovic

THE PHENOMENOLOGY OF JIHADISM

Resume

Author of the article explains the phenomena of Islamic world, which are found in the background of events usually in the focus of the global public. Thus, behind the violent expansion of militant Islamism, embodied in the figure of Islamic state, lies a more complex ideology of jihadism, holy war in Islam. Author explains the origins and historical development of Islamism, and clarifies the branches of Islam (both religious and political alike) who not only accept and promote the idea of Jihad, but also act in accordance with it. Furthermore, particular attention is given to the Balkans, especially on the potential threat of Jihadism on already divided and fragile political, religious and security situation in the region.

Keywords: *Islam, Islamism, Jihad, Jihadism, Wahhabism*

---

* Овај рад је примљен 19. новембра 2014. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 12. децембра 2014. године.